

**Eugen Negrici, *Antim Ivireanul – Logos și personalitate*
(ediția a III-a, Ed. Praxis a Arhiepiscopiei Râmnicului)**

Ioan St. Lazăr*

Keywords: *bishop Antim Ivireanul, Ramnicu Valcea, book presentation.*

Abstract: **Eugen Negrici, *Antim Ivireanul – Logos and personality* (Third edition, Ed. Praxis Archdiocese Râmnic).** *Commemorative year of the Holy Hierarch Martyr Antim Ivireanul occasioned the Archdiocese of Râmnic a number of memorial events including reprinting, under special graphic elegant, to the exceptional work *Antim Ivireanul – Logos and personality* (Third edition, Ed. Praxis Archdiocese Râmnic), by the renowned critic and literary historian Eugen Negrici.*

Anul comemorativ al Sfântului Ierarh Martir Antim Ivireanul și al tipografilor bisericești a prilejuit în Arhiepiscopia Râmnicului o seamă de evenimente memoriale și memorabile dedicate unuia dintre sfinții ocrotitori ai Eparhiei (alături de Sfântul Calinic Cernicanul): restaurarea cârjei sale episcopale, simpozionul internațional cu tema *Cultura și spiritualitatea europeană și caucaziană la sfârșitul secolului al XVII-lea și începutul secolului al XVIII-lea*, sfințirea mănăstirii Antim din Râmnicu-Vâlcea, proclamarea canonizării sfinților cuvioși Daniil, Misail, Neofit și Meletic din munții Coziei, sesiunea anuală de comunicări a Centrului de Studii Medievale și Premoderne „Antim Ivireanul” din Râmnicu-Vâlcea, sfințirea troiței închinată tipografilor bisericești din Vâlcea. Între tipăriturile cu care vâlcenii au marcat acest an comemorativ (*Antimiana III, Lumina lumii*, nr. 25, *Călătorind cu întrebarea de Gheorghe Smeureanu și Tiberiu Pîrnău, Hronicul antimian 1991-2016 ș.a.*), desigur că reeditarea de către editura „Praxis” a Arhiepiscopiei Râmnicului, în condiții grafice deosebite de elegante, a excepționalei lucrări *Antim Ivireanul – logos și personalitate* scrisă de reputatul critic și istoric literar Eugen Negrici, reprezintă un act de cultură autentic și rezonant, care onorează editura (condusă de IPS Varsanufie, Arhiepiscopul Râmnicului, și coordonată de către pr. dr. Ștefan Zară, consilier cultural).

Volumul de față se deschide cu prefața *Ierarhul Martir Antim Ivireanul – tipograful cuvintelor dumnezeiești în inimile credincioșilor*, semnată de IPS Varsanufie, care, punând în relief meritele de excepție în cultura și spiritualitatea românească ale ierarhului martir, azi, ocrotitorul spiritual al Râmnicului, subliniază faptul că *Sfântul Antim Ivireanul, ca episcop al Râmnicului, a fost cel care a ridicat cultura vâlceană la o înflorire pe care nu o mai cunoscuse până atunci, prin aducerea tipografiei la Râmnic, ce va face din orașul Râmnicu-Vâlcea capitala cărții tipărite (...) ce va lucra pentru afirmarea culturală și spirituală, dar și pentru afirmarea identității naționale românești* (p. 5-6). În încheierea acestui cuvânt de întâmpinare, alesul iubitor de inițiative culturale și spirituale care este IPS Varsanufie, exprimă binecuvântarea IPS Sale pentru publicarea ediției de față, apreciind că valoroasa

* **Ioan Șt. Lazăr**, conferențiar universitar doctor, Universitatea din Pitești, e-mail: antimivireanul@hotmail.com.

lucrare a prof. univ. dr. Eugen Negrici reprezintă o analiză exhaustivă și în profunzime a cuvântului din scrierile antimiene, foarte utilă teologilor și filologilor deopotrivă.

Într-adevăr, joncțiunea viziunii teologice cu aceea a esteticii, mai ales, a stilisticii moderne constituie esența acestei cărți, care a surprins dintru început și plăcut pe cunoscători, cu atât mai mult în contextul ideologic al anului apariției, 1971, anul nefericitelor teze din iulie, și cu atât mai mult cu cât era întocmită de către un autor tânăr (de 30 de ani), deosebit de competent și profund, însă. Mai recent, în volumul *Sesiune de toamnă* (un fel de „Însemnări zilnice” intermitente și selective, înregistrând schimbările de perspectivă și de ton pe care mi le-a înlesnit scurgerea timpului), Eug. Negrici evoca acel timp al tinereții, când, întors de la studii de stilistică în străinătate și încadrat ca asistent al lui Al. Piru (fost asistent, la rândul lui, al lui G. Călinescu), a descoperit, în casa unui unchi-preot din Râmnicu-Vâlcea, *Didahiile* lui Antim, în ediția din 1906 a lui Melchisedec. Atunci, deși mai citise fragmentar în studenție, a fost „năucit de vigoarea și noblețea frazelor, de strania lor actualitate”, de „senzația de miracol”: *Asociam frazele uimitoare, stilul acela mirobolant, cu destinul tragic al autorului, și deodată am simțit o dorință irepresibilă de a mă ocupa de scrisul acestui prelat care, străin fiind, făcuse limbii române un astfel de incomparabil dar* (p. 156). Afla în acele pagini „un argument inbranlabil orientării mele estetice” și, dacă într-adevăr, această orientare prevalează în carte, tocmai această factură i-a permis tânărului autor să se refere în interior la texte și personalități ale teologiei creștine (îndeosebi, evangheliști, apostoli și Părinții Bisericii), dovedind, în acest domeniu, o cunoaștere pe cât de discretă, pe atât de complexă, precisă și aprofundată. Ceea ce curajosul său editor, și el tânăr, Mircea Ciobanu, a apreciat „din start”, susținând și asigurând publicarea.

Cu excepția faptului că i-a schimbat, nefericit, titlul în *Antim Ivireanul*, ca într-o formulă monografică (absentă din intenția autorului!), editura „Du Style”, care a tipărit a doua ediție, în 1997, nu a adăugat sau redus nimic textului, pentru că nici autorul nu avea de ce să facă acest lucru. Și la ediția a treia, după trecerea a 45 de ani, timp în care s-a referit adesea, din diferite perspective, la literatura română veche și, implicit, la Antim Ivireanul, criticul și istoricul literar Eugen Negrici nu a găsit cu cale (ne mărturisea oral, înaintea tipăririi) că ar avea ceva de schimbat, cartea rămânând, astfel, pentru acest răstimp, de o consistență și omogenitate structurală și stilistică asemenea capodoperelor.

O carte care a pus, încă din 1971, o bornă în stilistica românească, despărțind modul tradițional, al tratării operei prin prisma autorului de modul modern, al reliefării autorului din analiza operei și din receptarea ei în timp. Aceasta din urmă este, de altfel, „tălmăcirea” subtitlului ei, *Logos și personalitate*. Pe de altă parte, pornind de la criteriul fundamental al stilisticii de totdeauna – devierea (de la normele limbii literare a unei epoci sau a alteia succesive) –, tânărul critic remarca, în „cuvântul” său „introdactiv”, faptul că *multe din elementele obișnuite în epocă* (într-o epocă veche, în speță, a lui Antim – n. n., I. St. L.) *și deci nepertinente stilistic* (atunci – n. n., I. St. L.) *au valoare expresivă de-abia acum* (p. 10). Ceea ce avea să demonstreze în carte, făcând, aici, începutul acelor idei estetice și cercetări aplicative privind *imanența literaturii, expresivitatea involuntară și figura spiritului creator* – un triptic prin care și-a realizat o indiscutabilă originalitate și a dobândit un loc seniorial în stilistica de azi, la noi și nu numai la noi.

Structural, volumul începe cu un amplu capitol despre *Compoziția predicilor*, urmat de o serie de secvențe analitice dedicate unor „linii de forță” ale *Didahiilor* antimiene sub raportul conținutului (*Didactica religioasă, Exegeza religioasă, Pareneza, Omiletica*), precum și sub raportul formei (*Economie și redundanță în expresivitate, Semnificațiile sintaxei..., Imaginarul ș.a.*) – fiecare dintre acestea având, în subsidiar, detalii semnificative, puțin reliefate și, de regulă, izolate (excerpte) în exegeza anterioară.

Astfel, în ce privește *Compoziția predicilor*, deopotrivă cu tradiționala disociere a celor trei părți de bază ale unei omilii (Exordiu, Tratare, Încheiere), se evidențiază „variații stilistice” precum „Poliritmia”, dar și „Polimorfismul” frazei, „Psalmodieri”, „Elemente narrative”, „Tehnicile persuadării” oratorice, „Encomionul sau lirismul laudelor” și, în sfârșit, pentru „variații de ton”, „Tonul energic, imperativ” dimpreună cu „Stilul familiar și stilul solemn”. Subsecvențe la *Didactica religioasă* sunt profilate „Spiritul speculativ”, „Arborescența didactică” și „Clasificări, definiții” dintre care cele din urmă limpezesc ideatica, întrerupând, însă, fluxul discursiv. *Exegezei religioase* îi sunt analizate, în latura stilistică, trăsături precum „Tehnica pildei în pasajele interpretative”, „Falsa exegeză” (când mitropolitul este tentat de interpretări personale legate de realități concrete), „Forma scenică a exegezei”, „Argumentația, polemica”, „Simbolica mistică”, „Asociativitatea, mecanismele mentale ale exegezei”, „Direcțiile interpretării”, „Lirismul în exegeză”. Mai departe, în resortul *Parenezei*, sunt evidențiate „Schița moravurilor”, „Pamfletul religios” și „Tipologia” atitudinilor parenetice, iar în registrul *Omileticii*: „Elementele locomoției compoziționale și ale dialogului cu publicul”, „Figurile armoniei compoziționale”, „Figurile elocinței sacre”, „Figuri ale cuvintelor”.

Oprim aici exemplificarea detalierilor analitice ca să observăm, încă o dată, că, până la exegeza lui Eugen Negrici, valențele stilistice ale *Didahiilor* antimiene erau, în genere, decupate din (con)text și calificate cu un atribut sau altul, corespunzător unor criterii estetice anume, dar aproape niciodată (cu excepția, inerentă, a lui G. Călinescu) nu erau și integrate unei viziuni tematico-stilistice de ansamblu. Or, de data aceasta, tânărul critic din 1971, deplin validat de cel vârstnic de acum, pare că a „deștelenit” un pământ puțin cultivat, l-a arat și semănat”, iar el a dat rod mănos, de excepție în orizontul de azi cu privire la literatura noastră veche. Și nu doar atât, pentru că, deopotrivă cu „spectacolul” acestor delimitări interne, se desfășoară „spectacolul” textului propriu-zis al criticului, care, deși își iubește subiectul, reușește să aibă de fiecare dată distanța care să-i asigure obiectivitatea și un stil propriu, percutant, tehnic, sobru, concis, totodată inspirat și memorabil (ca, de pildă, demonstrația că Antim Ivireanul este, la noi, „inițiator al elocinței sacre”). În acest sens, ne vine în minte o substanțială frază a lui Jean Starobinski: *Orice critică completă, după ce a reușit să recunoască alteritatea ființei sau a obiectului către care se orientează, știe să dezvolte în legătură cu ele o reflecție autonomă și găsește pentru a o exprima un limbaj ce-și marchează cu vigoare diferența.*

Aceleași observații se pot face și în relație cu aspectele abordate de Eugen Negrici din registrul *expresivității* antimiene („Amplificarea ca dominantă stilistică”, „Sistemul calificării”, „Perioada” sintactică, „Contradicțiile sistemului sintactic”, „Victoria spiritului rațional”) sau cu cele din registrul *imagnarului* („Localizarea temporală și spațială”, „Antropomorfism cosmic”, „Motivul mării”) ori în relație cu

„Tehnica imaginii. Interpretarea figurală”, „Plasticitatea involuntară” sau „Creațiile lingvistice”. Aici, ca și pe întregul traseu al demersului stilistic, se poate observa, ca o constantă esențială a scriiturii exegetului în această carte, faptul că, în genere, fiecare frază a sa, când nu este strict tehnică, îngemănează ambii termeni (*logos* și *personalitate*) ai binomului din subtitlu; aceștia sunt așezați constant în acea ordine din subtitlu (ca, de pildă, *Arhitectura scrierilor sale este peste tot supusă unei inflexibile voințe* – p. 13 sau: *Organizarea retorică a prediciei ne duce la concluzia captivantă că autorul nu are doar intuiția ritmurilor, ci și conștiința artistică a valorii acestora* – p. 33). Alteori, ceea ce se referă la cei doi termeni este așezat în ordine inversă (ca de pildă, în fragmentul: *Lirismul lui Ivireanul are, însă, vechi dușmani: spiritul didactic, pilda, explicitarea, stringența sintactică* – p. 49 sau: *...energia lui teribilă se zvârcolește neputincioasă între zidurile geometrice ale clasificărilor și definițiilor* – p. 57).

În sfârșit, în alte situații, pozițiile termenilor în cauză sunt permutabile, dând naștere unor mixturi (ca în exemplul: *Paradoxal, ca om al Bisericii, nu s-a lăsat târât de stilul simplificat al textului biblic, și-a dominat cartea de căpătâi, extrăgând din ea doar procedeele artistice neapărat necesare și congruente artei sale fundamental ortodoxe* – p. 194 sau: „*Antropomorfismul didahiilor relevă imaginația sentimentală a autorului și, fapt notabil, provoacă trăirea vie a abstracțiunilor. Din același motiv, sunt de tot interesul câteva construcții de epocă...* – p. 207).

Prin asemenea exemple, relația între operă (*logos*) și autorul ei (*personalitatea*) este pusă în evidență la tot pasul, subtitlul fiind confirmat curent *in actu*. Tocmai de aceea, cartea lui Eugen Negrici, cu preponderența ei analitică, dar și cu subtilele sinteze „la obiect”, nu se încheie cu anume concluzii, nici pentru „logosul”, nici pentru personalitatea Ivireanului orator, lăsând la latitudinea cititorului dornic, ca să-și constituie propriile concluzii. Pe acesta l-am putea ajuta, extrăgând aleatoriu câteva pasaje semnificative și într-un orizont comparatist:

- *Alături de polimorfismul prediciei (demonstrat de numărul de specii literare însumate în perimetru), va trebui să se admită politonalitatea ei. Prin ambele, Antim ia un gigantic avans față de oamenii generației sale și întredeschide porțile literaturii române în sens modern. Pe acest defileu, contemporanii și înaintașii nu puteau să-i fie de vreun folos. În schimb, mitropolitul avea la îndemână un ghid excelent, Biblia, care echivalează cu o întregă literatură. Din Cartea Cărților putea să desprindă ritmurile patetice, pe cele narrative, pe cele delirante ori vehemente.*

Dar toate aceste elemente erau, în fond, simple sugestii, sinteza și prelucrarea lor într-o limbă nouă, de două ori nouă, e opera Ivireanului. (p. 53-54).

- *...deși ridicate pe un fond didactic-convențional, predicile (lui Antim – n. n.) nu sunt integral clasice, pentru că, pe o tradiție culturală cum era cea românească, într-un domeniu care plătea tributul firesc mentalității iudeo-creștine și structurii stilistice a Bibliei și cu un temperament de oriental fastuos ca al autorului nici nu se puteau naște decât mixturi.*

Spiritul retoricii clasice și mentalitatea iudeo-creștină se opun stilistic. Antim le-a făcut compatibile, în cadrul aceleiași scrieri, prin sintaxă. (p. 195).

- *În Europa este veacul raționalismului. Pe căi proprii, dictate de legile genului și de condițiile de întârziere culturală ale Orientului, Țara Românească răspunde*

tendenței europene prin opera mitropolitului. De altfel, majoritatea dicotomiilor cuprinse între laturile unghiului estetic exprimă o direcție rațională. Între *sensibilitate* și *intelect*, covârșește *intelectul*, *emoția* e dominată de *concept*... (p. 198).

Asemenea exemple denotă nu numai anvergura intelectuală și spirituală a tânărului critic, ci și o deschidere comparatistă în exegeza antimiană, pentru care aceasta a rămas datoare de 45 de ani. Resimțim azi nevoia de a întregi, astfel, personalitatea cărturărească a ierarhului-tipograf cu rădăcini în Orientul Bizantin și cu propensiuni spre valențele civilizației ale Occidentului, și, totodată, de a potența, cu accente inedite, „figura spiritului creator” a omului și artistului Antim, teofil și teofor, care s-a străduit să ofere neamului adoptiv și celorlalte neamuri creștine din Turcocrăție, cu „rarele” lui „talente”, într-o lume în schimbare, privirea lucidă și critică asupra moravurilor nefaste, dar și, bucuria înseninătoare a artei ca împreună-cântare mântuitoare.

